

Kijárat az Adriára, avagy James Bond Bácskában

regényrészlet

KECSKE-HEGY. P. AZT MONDJA: JÓL VAN

Az tanulságos mondat, hogy a jugoszláviai magyar írókat az különbözteti meg a magyarországiaktól, hogy az előbbieknak van tengerük. Akkor is ezen gondolkodtam, amikor sok év után sikerült végigutaznom a horvát tengerpart mentén, betérni megszaggatott városokba, látni a sorból pontosan kilótt házakat. Trogir fölött, a Kecsk-hegyen, egy olajfa alatt téblábolva, az időt múltatva is ez járt a fejemben.

Az olajfák levele keskeny. És kemény, hegyes. Sajttal eszegettem aszalodott bogyóit. Szeretem az olajbogyó zsíros ízét a nyelvem környékén, a fogaim között, a szápadlásomon. Nem arra gondolok, amit hosszúkás üvegekben árulnak, kimagozva, besavanyítva, egyforma nagyságúra növesztve-alakítva. Hanem arra az összeaszott, apróra zsugorodott, birkaszarszerűre, amit magas dalmát férfiak dobnak lazán a bajuszuk alá, hogy kedvet, helyet csináljanak a vizes-bornak. Ott álltam a tenger partjától alig tíz percre, s mégis nagyon messze. A fejem fölötti hegy gerincén a Zágráb-Split vonat sietett. S amit magam előtt láttam, kicsi tengerem, egy szelet volt a Split fényeivel küszködő Adriából, a Jadrán-tengerből. Ennyi az enyém, erre gondoltam, amennyi a szemembe belefér.

Tíz percre nem Split volt, hanem Trogir. De azt nem lehetett látni. Ezért hazavittem egy képeslapot, két bástya között egy focipálya meg ötven-hatvan piros tető, csónakok szokásos sora.

Képeslap-irodalom.

James Bond és a láthatatlan tinta elkészítésének módja is fontos, hiszen jelentéseit sokszor éppen képeslapokon küldte.

A képeslap majdnem ott fejeződik be, ahol én állok, a Kecske-hegyen. Az olajbogyóról azt írtam először, hogy kecskeszarszerűek, de aztán eszembe jutott, hogy azt nem ismerem, csak a birkáét, amit magam előtt látok tehát, amikor meg szeretném osztani az aszalodott olajbogyó milyenségét, az birkaszar.

A Kozjakon állok, és bogyókat gyűszkölök a számba, miközben a fejem fölött egy vonat, bár egészen másfelé, mégis oda igyekszik, kicsi tengerem felé, amit látok. Mert nem lehet tudni, merre kanyarognak az odavivő utak. Mindig oda, ahová igyekszünk. Követem a repülők útját, eljutok azokhoz a makacsul remegő fényekhez.

De nem érdekel. Én már annyit mentem, gyalogoltam különböző városok felé, hogy eluntam. Sokszor úgy éreztem, olyan ez a sok elindulás, megtorpanás, mint a '70-es években készült partizánfilmek, csak hiányzik a befejezés: a jó győzelme, amiért megérte.

Szigetre lehetőség szerint nem megyek, mert onnan mégiscsak nehéz elindulni. Előre meg kell fontolni, tervezni. Vagy még indulás előtt bemagolni a hajóáratokat, hogy ha véletlenül úgy alakul, akkor - szinte spontánul - tudni lehessen, hogy reggel 5.00-kor indul egy hajó.

S hát szoktam én?

Csak úgy álldogáltam a fa alatt. Azt hiszem, magam is olyan lehettem, mint az olajfa levelei, lándzsaszzerű, hegyes, zöld-ezüst. Mert Igora Royal helyett Natea ezüst-szökét kezdtem használni éppen akkor.

Ha ilyekezni kell, már nem sikerült.

Ha megfacsarnak, megcsavarnak, síkos olaj lesznek. Aztán újra ott állok a fa alatt, akár a levele: keskenyen, hegyesen, szúrósan.

Kicsi tengeremre ráfeküdt a nap.

Mellém lépett a házigazda, hogy ez a legöregebb olajfa itt, ami mellett állok. Vizes-bor csöppek ugráltak a bajuszán, míg egy üveget megtöltött olívaolajjal. Nekem kellett tartanom az üveget, azért lépett mellém, hogy erre megkérjen. Nem tudja, egyszerűen képtelen leküzdeni a szerelmet, amit érez. Hát megérttem-e? Láthattam tegnap este a lányt. Hümmögtem, mert akit én láttam, igazi cápa volt, szétroppantja majd ennek a szép hangú, szép bajuszú dalmát férfinak a lelkét, de megértettem, mindent megérttek - ami a szerelemből fakad, embertől idegen nem lehet.

Vagy mi van a szerelemmel?

Felmentem az emeletre - megkértek, hozzák le néhány nyári almát -, ahol ők töltötték az éjszakák jó részét, s folyni kezdett szememből a könny, gyűlt a nyál a számban: nálam mindig így kezdődik a hányás.

Mindent mégse értek meg.

Az ökródés hangjait lenyelve, nyálban bugyborékolva ugráltam lefelé a lépcsőkön, mintha délibáb játszott volna a reggeli hegyen, úgy vibráltak a Zágrábból Split felé igyekvő vagonok, személykocsik a könnyeimen át. Az emeleti fürdőszobát egy vödör jelentette. Az elfogyasztott bor vizelet-té alakult, napokon át vödörben súlyosodó szagát nem értem meg: ahogyan a hosszú körmök összefogják az apró csipkét a vödör széle fölött, nehogy hozzáérjen, ahogyan a simogatástól elfáradt kéz kicsit a vödör mellé is céloz.

Amikor alig hús lépcsővel lejjebb ott az a rengeteg olajfa.

A feleség a kezembe nyomta a salátával teli tálat. Annyira szikrázó asztalnál még soha nem ültem. Ezüst szalvétagyűrűk zárták körbe a tekintetem, száz éven át keményített, fehérbe kövesedett, slingelt asztalterítő fölött egyensúlyoztam a tálat, az olívaolaj illata belefürdött a rozmaryngal bedörzsölt bárány combjába.

Az ablakon kicsi tengerem kékült befelé.

Onnan löttek bennünket egy teljes napon át. És egyetlen belgrádi rokonom se hívott fel telefonon. Ezért aztán én se hívtam fel őket '99-ben, fonta keresztbe keskeny karját az asszony. Akár egy öngyilkos polip. Amit elér, azt magába fonja, magával rántja. Keskeny szája, hegyes orra belere-megett a levegőbe: talán nem éhes? - kérdezte.

Előadás után összefutottunk a másik bajuszos dalmát férfival, ránk várt a színház előtt, ne siessünk vissza a Kecse-hegyre, ne siessünk, mert a barátja nem olyan régen érhetett ki gyönyörű szerelmével. Nézzük meg a várost, ha nincs ellenünk, sétáljunk a riván. A nyugdíjas császár palotájának tengerparti kapuját a mi kedvünkért zárta ki a kapuőr.

Mondjuk, kapuőr.

Ez a pedáns, gömbölyűre reszelt körmeivel, stuccolt bajuszával is szerencsétlen férfi, ez a jó barát is egy kapuőr. Talán szólhatnék neki, hogy figyeljen oda a vödörre, óvja meg a szerelem, a nyári almák illatát.

Mire felértünk a hegyre, minden csendes volt. Legalábbis mindannyian úgy tettünk, mintha az lenne. Kiürítettem a hamutartót, elmostam az otthagyt két poharat, tányért, letakartam a majdnem üres, hatalmas boroskancsót, aztán kilógtam az olajfa alá: néztem kicsi tengeremet. Elszívtam egy-két cigarettát, megtapogattam az olajfa levelét, mintha hátam lapogattam volna ott, ahol nem tudom elérni sehogyan, s ahol a legjobban fáj. Igyekeztem valami laza testtartásban báméskodni. Annyira sikerült, amennyire igyekezettel bármi: egyáltalán nem.

Kicsi tengerem belefolyt a szemembe, ott csípte sósan az éjszakát.

Jól éreztem magam a Kecse-hegyen, Splittől északra, a nem látható Trogirtól tíz percre, az olajfákkal tűzdelt helyen. Még álmodtam is, pedig azt nagyon ritkán szoktam. Talán ezért is nem emlékszem az álmaimra,

kivéve, ha kínzóak. Ez nem volt kínzó, almákkal és kavicsokkal álmodtam, tehát mire megittam a reggeli kávé, elfelejtettem.

Almák és kavicsok? Nohát, mikre képes egy telepített vödör - azt hiszem, ennyit gondoltam az egészszről.

A Kecse-hegy olajfája alá Senj fényei mellől érkeztünk, szinte ismerősnek túntek nekem azok a fények, pedig legfeljebb ha Krleža miatt jegyezhettem meg - ha egyáltalán.

Senjben láttam az 1779-ben épült kaput: *Finis Josephianae*, ezt írta rajta, és ha nehezen, de a városnevek is olvashatóak voltak, Kaposvárra emlékszem, de lehet, hogy Sopron volt, nem volt nálam papír és ceruza, visszamenni meg kinek lett volna kedve, felírni néhány város nevét és a szélességi fokot, amerre irányulnia kell annak, aki oda akar jutni.

Én mindig izomból indulok, érzésből megyek.

Egyszer akkora hóesésben vezettem, hogy az egyébként ötvenperces útszakaszon két és fél órát időztem. Akkor értettem meg, ahogy a szélvédőre áthatolhatatlanul csapódott és csapódott a hó, milyen elszédülni, beleszedülni az útba, lesodródni, teljesen irányt tévesztve, kellemes szédületben elveszíteni az utat, amiből egyébként se látni semmit. Százötven percen át csak a semmi volt és én, fél doboz cigarettával, a húszas körül dűnnyögő sebességmutatóval. Nem tudom, mennyit segített volna akkor bármilyen szélességi fok. Az út három és fél óra helyett hét órán át tartott, bár az Alföldön már nem hó esett, hanem azonmód az úttestre fagyó eső. Hát megcsókoltam az autót, hogy hazahozott, hótól és víztől csöpögő tetejéhez nyomtam a szám a garázsban.

Mindenki így tesz, ha sikerül megúsznia valami marhaságot, amit viszont meg kellett tennie (egyszerűen csak megtenni). Iszom egy kávé - terveztem az autó mellett állva -, és amíg melegszik a lassan hajnalba forduló szoba, lábam a hideg, érdes lepedőhöz szorítom, azt ugyanis mindennél jobban szeretem.

Nem volt se áram, se gáz. Talán ezért emlékszem olyan erősen a lepedő érintésére.

És ezért nem mentem vissza felírni a városok és szélességi fokok nevét a kapun, a birodalom kapuján. Ugyanis ott, Senjben végződött a birodalom északi részével kapcsolatot jelentő útvonál.

Ha menni kell, ha lehet.

„1952 decemberében, egy reggelen, amikor a kicsit távolabb fekvő vezetőségi épületben a rendőrnöket tanítottam, M. S. lélekszakadva hozta a hírt: Már reggel szólítottak! Mész haza! (...) A vezetőségben azt mondták, valóban hazamegyek, de ha akarom, megvárhatom, amíg a műfogsorom megérkezik.”

Erre nem is Senjben gondoltam, hanem Crikvenicában, rögtön a megérkezéskor, néhány nappal azelőtt, hogy odaállhattam az olajfa alá.

Mert tudtam, hogy Goli otokot is láthatom majd az úton, ami mellett elhúznak a történetek, nem állnak meg percig sem, elsüvitenek, mint a bóra: ház, ember nincs arra.

Csak ennyit akartam minderről mondani: a kilótt házakról, leégett tetőkről, golyónyomos falakról.

Háború volt a Jadrán-tenger mellett, de már nincs.

Az ápolt körmű, bajuszos dalmát is csak a szívében hordja a szomorú évek emlékét, amikor Bécsben kereste a pénzt, a felesége meg közben átköltözött a túlsó partra egy nálánál is ápoltabb olaszhoz. Pedig nagyon igyekeztem, mondta a színház után, hogy már a rivát is megmutatta, s leültünk egy sörre, huszonhárom éven át igyekeztem, alkalmazkodtam.

Amiért igyekezni kell, már elveszett, erre gondoltam Crikvenicában a tengerparton, miközben igyekeztem megtanulni úgy dobni a követ, hogy kacsázzon a vízen. Sietni kellett, mert vacsorával vártak, elszórtam lapos köveimet. Éjjel arra ébredtem, hogy valami nagyon fontos fog történni velem a Kecse-hegyen, ahová reggel indulunk.

Mondtam reggel, hogy V. W.-vel álmodtam, bizonyára a tengerparton dobált kövek miatt, meg azért is, mert Kecse volt a beceneve és az útvo-nal miatt is, félek a kilótt házak látványától, eszembe jut, hogy bennem nem lett volna akkora erő, hogy írjak, amikor gépek húznak el a fejem fölött (*tegnap, 1940. augusztus 18-án öt német vadászgép olyan közel húzott el a Monks House fölött, hogy súrolták a kapu melletti fát. De ma még élek, s mivel van egy felesleges órám - mert regényt írok, s tizenket-tő után nem tudok írni - folytatom ezt a laza történetet*), pedig azt tartottam volna méltónak, viszont élni mégiscsak sokkal jobb, mint bármit megírni és...

Amit érzek, nagyon rendben van, miért bennem mégis az igyekezet? Kiköptem néhány magot, a kezemben olvadni kezdett a sajt, kicsi tengerem nyugodt volt, mint nyugdíjas császára, Diocletianus lehetett. Neki jót tett az itteni levegő, köszvényes hátával szétterülhetett a fehér selyemköveken, beleszagolt mormogásába. Fájós hátam nekivettem az olajfának, és néztem-néztem, amerre kicsi tengerem sejtettem, amikor a szerelmes férfi megjelent a lépcsőn, kezében a vödörrel.

Még nemesnek is gondolhattam volna ezt a szerelmet, látva ajzott igyekezetét, amivel egyensúlyozott a lépcsőkön, hogy a szerelme és saját testéből távozott anyagot belódítsa valamelyik olajfa alá. De nem gondoltam. Gyűlni kezdett a nyálam, szememben a könnyek, a torkomban meg a lenyelt olajbogyók olajosan igyekeztek volna vissza.

A felhők miatt már kicsi tengerem se sejtettem, repülő se jött, és a vonat is elhúzott Zágráb felé, minek álltam volna ott tovább?

Másnap ott maradt kicsi tengerem, a Kecse-hegytől délre, az olajfától egyenesen előre.

Lassan vált szégyenné a tengerhez kapcsolódó mondat. Vagyis számomra lassan, mert eleinte hihetetlen volt. Még előbb meg úgy voltam vele, mint a himnusszal, a karácsonnyal, nagyapám magyar katona volt dologgal, a testvériség-egységgel, a női fehéreneművel - *ami bugyi, kedves* -, a vénnel és recepttel, meg az összes többi szekatúrával. Így voltam a tengerünkkel. Pontosabban Trieszttel, ahonnan az első szivacspongyolámat hozta a nagyanyám. És hallottam, ahogyan arról a városról beszélnek suttogva, meg Abbáziáról, amin azért látszik, ki építette. Ilyenekre emlékszem előbből. Az pedig, ahogyan lassan szégyenné vált, mint annyi minden más, szégyenné lett az ország polgárának lenni, a tenger esetében azzal kezdődött, hogy a Horvát Nemzeti Gárda körülfárta a Jugoszláv Néphadsereg kaszárnyáját Gospićban, Dél-Horvátországban, ahol a várakozás csakhamar harcba torkollott, és elpusztította a város nagy részét. A JNH-helyőrség megpróbált kitörni, miközben az erősítésként érkezett csapatok a városon kívül csoportosultak, és tüzérséggel támogatták őket. Ez három napig tartott. Végül a laktanya elesett, kétszáz sorkatona, többségük újonc, fogságba esett, a parancsnok életét veszítette. Gospić elvesztése stratégiai csapásként érte a krajinai szerbeket. Megállította nyugat felé - azaz a tengerpart és Karlobag felé való terjeszkedésüket, és ez megghiúsította azon szándékukat, hogy elfoglalják Zadart, a kikötővárost, ami az ő szemükben a szerb föld legnyugatibb pontja, és a tenger fő kijárata.

Nem múlik el tíz év sem, s az ember olajbogyót rághat egy olajfa alatt, és nincs benne nosztalgia, elmúlt a tehetetlen szégyen, hiszen végső soron köze nem volt hozzá semmi, csak a tudat teszi pillanatokra keserűvé, bassza meg, gondolja az ember, vagyis gondoltam én, hát mi a picsáért nem lehetett normálisan.

Vagy hogy.

Basszátok meg az egészset! Mert néha durván fogalmazok.

És Gospić után a horvátok megtorló akcióba fogtak, amikor kezdték elveszíteni a háborút, több városban is módszeres terrorkampányt indítottak. Egy szeptember végi éjszakán a horvát milícia megölt húsz szerbet (gospići professzorokat és bírókat), méghozzá olyan szerbeket, akik úgy döntöttek, hogy Horvátországban maradnak.

Dönteni?

És ha a buszról leszedik a fiam apját, miközben befőzöm a levesbe a tészta, és már Horvátországban/Boszniában van, én meg várom és haragszom, hogy késik? Ilyenek is lehetnek a mindennapok. Mégis döntünk, ahogy. Az ember nem hiszi, hogy leőhetik, mint egy kutyát. Filmekben, könyvekben. De nem az életben. Mígcsak nem.

A tengerpartunk?

Gyerekkoromban nagyon sok képeslapot gyűjtöttem össze, nem gyűjtöttem, csak úgy összezaporodtak valahogy, bolgár, görög, horvát, montenegrói tengerpart, még amerikai is, és néztem azokat a kicsi tengereket, amik látszódtak, szép kékeket. Ha vágytam valamire, akkor az első nyaralásra vágytam, most is arra vágyom, ha szomorú vagyok, Omišra, ahol anyám és apám állnak a teraszon hajnali órán, nézik a napfelkeltét.

Ilyen emlékből elég egyetlenegy, a többit az hozza magával.

Mert a horvát tengerpart gyönyörű szép.

1991. október 15-én a szövetségi hadsereg bevonult Cavtat üdülővárosba, Dubrovniktól délre. Nem ütköztek ellenállásba. Cavtat minden kapcsolatát elvesztette Horvátországgal, a JNH nem engedte meg a montenegrói tartalékosoknak, hogy ugyanolyan tivornyát rendezzenek, mint Konavleban. Cavtatot nem fosztották ki és gyújtották fel. A hadsereg a következő két hetet a Dubrovnik elleni támadásnak szentelte. Mivel Horvátország nem számított a hadsereg támadására, a város gyakorlatilag védtelenül maradt. Október 27-én, hatnapi tüzérségi támadás után a JNH egészen a város széléig vitte lövegeit. A hegyről a katonák tüzérséggel és harcokocsilövegekkel lőtték az előkelő szállodákat, aknatüzet zúdítottak azok udvaraira, s nézték, amint a tűz továbbterjed autóról autóra. A Dubrovnikba özönlött menekültek a pincékben kuporogtak. Novemberben elpusztították a kikötőben álló jachtokat is. A világsajtó Dubrovnikkal volt tele. A támadókat barbár hordáknak nevezték. A JNH szóvivője szerint a horvátok égő autógumikat raktak egymásra, hiszen egyetlen szerb homokszem sem esett Dubrovnikra. 1992 májusában a horvátok és a JNH egyezsége jutott. Tuđman és Čosić 1992. szeptember 30-án aláírta a Horvátország legtávolabbi partvonaláról való visszavonulási egyezményt. És titokban találkozva megtervezték Bosznia-Hercegovina egymás közti felosztását.

Akik meghaltak, azok már nem élnek.

A Vukovár és Eszék környéki szántóföldek zölden, a tenger kéken ragyogott. A menekültek menekültek. A behívó elől bujdosók bujdosnak vagy elmentek az országból. Többnyire elmentek. Aki maradt, szégyenkezett és félt. Én legalábbis.

Lehetett volna időben dönteni, elmenni. Valamivel, mondjuk úgy hatvan-hetven évvel a megszületésem előtt, ugyanis én alkalmatlan vagyok erre. De különösen azt viselem nehezen, ha bármi befolyásolja a döntésem - saját kedvemem kívül. És nekem nem volt kedvem elmenni, nem így terveztem. Igaz viszont, hogy az ország, ahol éltem, mindent elkövetett, hogy meghozza a kedvem. De a kedv az nem úgy jön. Vagy jön, vagy nem. Elmenni viszont szokott. El is ment a kedvem, hogy ott éljek,

ahol. De ez nem azt jelenti, hogy megjött volna ahhoz, hogy elmenjek. Így aztán nagyon kedvetlenül éltem, szegyenben, félelemben, így.

Mint sokan.

Szerintem a maradás akkor és ott kezdődött, amikor az apai nagyapám, P. - eljátszotta apai és nagyapai jogait azon a napon, amikor a házat a szeretője nevére írta -, beleegyezett abba, hogy az összes föld és a tanya visszakerüljön a nagyanyja nevére. Nem volt körültekintő és előrelátó. Akkor kellett volna, neki kellett volna elmennie, mondjuk, Amerikába. Nagyon messzire. Akkoriban ugyanis Spanyolországban polgárháború dúlt, Magyarország politikáját éppen Gömbös határozta meg, szorgalmazva a „szegedi gondolat”-tal szimpatizáló tisztek előtérbe kerülését. Két évvel korábban megölték Sándor királyt (mellesleg a francia külügyminisztert is), így nem került sor a szerbek felé való közeledésre (Horthy szerint *ez a közeledés anélkül is lehetséges, hogy bele kellene pirulni*), szóval a helyzet egyáltalán nem volt olyan, hogy megengedhető lett volna a nagyapai végrendelettel ellentétesen cselekedni: mindenről lemondani. És maradni.

Belekeveredni a történelembé.

P. félig bunyevác volt, és négyéves korától félig árva. Anyja, Blesic Mária volt a legnagyobb hangú kofa, egészséges, piros arcú asszony, éppen megfelelő feleség a bővérű Ignác számára. A halálát is a bővérűség okozta, nem akarta megszülni a harmadik gyereket (P. volt négy-, A. kétéves), s az angyalcsináló asszony vérmérgezést okozott testében. Ennyi a családban a bunyevác vonal, öt évig tartott, éppen elég ideig ahhoz, hogy egyik tanárom az egyetemen kijelentse: magában van valami bunyevác.

A svábot, úgy látszik, nem vette észre.

Blesic Mária halála után P. a nagyszülőkhöz került, Tamáshoz és szüléhez (kilencven évig élt, és minden reggel rumot ivott a kávéhoz), A. pedig Ignác hűgához.

A.-t elkényeztették, bent élt a városi házban, az iskolában csak zacskósantinak hívták, mert tanulni nem szeretett, így Franci minden bizonyítványosztás előtt egy zacskó pénzt vitt az osztályfőnöknek.

A. magyar katona lett.

1921-ben, amikor P. nagyszüleihez került, semmi nem volt biztos, csak az, hogy mindent mégsem vehetnek el. Ha az országot igen, akkor a földeket nem. Ha az országot nem, akkor lehet, hogy a földeket. Senki nem tudta, melyik volna jobb, de Kun Bélát nem szerették. Vidéken az idő lassabban múlik. Ezért lehetséges, hogy 1921-ben, amikor Bethlen már a trianoni béke revízióján gondolkodott (*hosszú távú, türelmes stratégiával*), akkor a bácskai tanyákon még mindig hidegglelősen köptek egyet a kommunista szó hallatán. A történet minden bizonnyal bonyolultabbá válna, ha akkor nem csak a soproni kérdést sikerül megoldani.

A lényeg tehát, hogy amikor Blesic Máró meghalt, kislánya a kiseradonováci tanyára került, Magyarország pedig belátta, hogy túl sokat nem tehet. (Nem látta be, az ilyesmit nem lehet belátni, csak belenyugodni lehet és meghalni: mint tette Károly király nem egészen egy évvel később.)

Az élet normális kerékvágásba került, a kétnyelvűség addig sem volt idegen, az pedig, hogy a hivatalok mit kívánnak, a verandán tanyázó gazdát és a szántóföldön dolgozó parasztját egyként nem érdekelte. Bizonyosan hiányzott belőlük az a kifinomultság, ami a Monarchia belsőbb tájait meghatározta, Kafkát szülte, és igen sok értékes gondolatot eredményezett. A bürokrácia, ami diktatúrákban még élesebb erővonalak mentén körvonalazódik, valahogy nem jutott be a bácskai tanyákon lakók lelkébe.

Tán a homok, a por nem hagyott neki helyet.

Süket, kopár földnek kiáltok, poros hazám szegény fia, / mert nem veri már vissza versem a Kárpát és az Adria -, ezt Kosztolányi gondolta, a tanyákon élőket nem érintette meg. Mulatságos is lett volna: Kárpát és Adria? A makkhetesi kocsmá legföljebb.

Miért is folytatódott normálisan az élet? Éltek ott, ahol, ugyanúgy, mint addig. Természetes. A föld, az anyaföld nem beszél, minden más lényegtelen.

Van egy ilyen álláspont.

Különbözik a nyafogásomtól.

P.-nek a szolgáltók fényesre csuszmolták csizmáját, befogták a lovakat, vasárnap a piros bársony ülés került a homokfutóra, hétköznap a fekete, a földek teremtek, a jószág szaporodott, nagyapja pedig úgy végrendelkezett, hogy a tanya és a földek élvezete a feleségét, tulajdonjoga pedig P.-t, az unokáját illeti. Tekintettel arra, hogy minden gyereke ki van elégítve városi házak és földek dolgában.

Aztán 1936-ban meghalt. Ha az európai helyzetet tekintjük, nem jókor halt meg. Önkéntesek hada harcolt a spanyolországiakkal (később mind partizánok lettek, melléknevük: Španac), hozta magával a forradalom eszméjét. Augusztus hónapban Horthy találkozott Hitlerrel. Sztálin bíróság elé állította és kivégeztette a régi leninista gárdát és még mintegy tízezer kommunisztát (ehhez egyébként két évre volt szüksége). Milovan Đilas alapvető szerepet játszott a Jugoszláv Kommunista Párt megalakulásában. A helyzet komolyságát példázza, hogy két évvel később Mussolini csak nagyon komoly titkos előkészítés után mert Rijekára látogatni, fizikailag félt Jugoszlávia közelségétől. Viszont az is igaz, hogy 1936-ban indították el a *Termini* irodalmi folyóiratot, ahol horvátokkal, románokkal és szerbekkel is foglalkozó tematikus számok készültek.

Bizonyára még sok más fontos dolog is történt, de ennyiből sem volt nehéz megérezni, háború lesz. És ha háború lesz, akkor nyomor, nincstelenség, halál vár ránk. Vagyis gyorsan kell élni. Valami ilyesfajta meggyőződés vette kezdetét P. nagypapjának halálát követően. Szület, aki már igen öreg volt, Francinak sikerült meggyőznie arról, hogy legjobb lesz, ha a tanyát és az összes földet visszaveszi a saját nevére, és beköltözik hozzá. Franci ügyesen érvelt, ráadásul ő nevelte föl A.-t, a kisebbik gyereket, hát komolysága, lelkiismeretessége felől nem voltak kétségek.

Szüle leült a tizenkilenc éves P.-vel.

Ott dőlt el a sorsom. 1936-ban egy kisradanováci tanya konyhájában.

Jó volna, fiam, ha nemcsak az élvezet volna az enyém, hanem a tulajdonjog is. Te itt maradnál, én meg bemennék a Francihoz.

Jól van, mondta P.

Hát ezt nem helyeslem. Ezt a könnyű *jól* vart. Hogy miért nem kérdezte meg legalább:

Minek?

(Igaz, belátom: *Aki mineket mond, az forradalmár vagy depressziós.*)

Miért nem kérdezte meg legalább: minek?

Mert akinek mindene van, az képtelen elképzelni, hogy másként is lehet. Nem törődik vele. Így mondja P. fia (hogy ne keveredjek már magam is össze: ő az apám).

Jól van, mondja, tiszta tekintettel és naiv egyszerűséggel, s eszébe sem jut, hogy előfordulhat: nem lesz minden. Az, hogy nem az övé lesz, valóban nem volt lényeges. A családban mindig is a miénk szó volt az elfogadott. (De ez már jóval későbbi szó, ez a miénk olyan nyolcvan évvel későbbi.)

1936 környékén nem lett volna szabad asszonyokra bízni a vagyont, de hát P. nem volt sem depressziós, sem forradalmár, így nem kérdezte: minek. Rájuk bízta: szülőre és Francira, ami a valóságban csak utóbbit jelentette. Akkor kezdődött az aranyvégű cigaretták és a Rijekáról hozott, minden reggel frissen pörkölt kávék ideje (a cselédként dolgozó szomszédasszonyok úgy szimatoltak, akár a macskák csirkevagáskor). Rummal, természetesen. Mire véget ért a háború, P.-nek csak Blesić Mária utáni öröksége maradt meg. Tamás nagyapa földjeit, tanyáját az utolsó barázdáig sikerült eladni. Azokon áll most a nagyradanováci templom és óvoda is. Hiába, a gyors élet áldozatokat követel! (Gondolom, így sóhajtott fel Franci.)

P. egyáltalán nem sóhajtott fel, nem volt rá ideje. Boszniában igen sűrű volt az élet, egymást követték a bevetések. A jugoszlávok vitték el katonának.

P. Tito hadseregének lett a katonája. Oda vitték.

Része volt a partizánosztogok III. hadműveleti térségének. Része volt, vagyis ott bűdösödött, tetvesedett és félt, végigremegte az offenzívákat. Legalábbis úgy gondolom, hogy minden más, úgymint hős, bátor és rettenthetetlen, az Richard Burton volt az offenzíváról szóló filmben.

Amikor hazaérkezett, A. már javában itthon bujkált. Félt, hogy azokat, akik magyar katonák voltak, egyenesen a bolmáni csatatérre viszik, vagy csak ide, a Zentai úti temető mögé. A túlélés esélye mindkét esetben minimális volt.

A háború után A. hálás volt. Hálás volt Francinak, hogy fölnevelte, zacskókkal kiiskoláztatta, bújtatta, és adott neki egy szobát. (Abban a házban, ami különben az övé lett volna.) Hálás volt a sorsnak, hogy nem lőtték agyon, megelégedtek azzal, hogy leszolgálja a katonaidőt a néphadseregben is. A feleségének is az volt, hogy visszaszerezte a házat, bizonyos mennyiségű földet és birkát. Hálás volt a kórházi ágyán, Belgrádban is, hogy senkinek nem okoz gondot betegségében. Koporsóban történt hazaszállításának gondjáról már nem tudott.

P. nem volt hálás. Ő *borac* volt. Pontosabban: azt csináltak belőle. Az pedig egy olyan emberfajta, aki derekasan kivette a részét a háborúból, ezért a társadalom különösen megbecsült tagja - lehet. Az 1945 utáni Jugoszláviában a partizán szinonimája.

A forradalmár ennél bonyolultabb.

Úgy lett valaki különösen megbecsült (ha boracként életben maradt), hogy kötelezően pártiskolába járt. P. azonban annyira berúgott a zentai állomáson, hogy nem jutott el a művelődési házba, ahol az oktatás folyt, de nem történt nagyobb baj, mert a szabadkai rendőrfőnök Franci fia volt, aki elrendezte, hogy P.-ből rendőr legyen. Lova is volt, télen azon járt.

De soha semmiről sem kérdezte meg: minek? Minek nekem a fegyver és az egyenruha. El is veszítette állandóan. Mire kijózanodott, ami mindig három napot vett igénybe, egyáltalán nem emlékezett arra, melyik kocsmában hagyta. Ilyenkor aztán kiment az apja tanyájára (az egy másik), aki az ő birkáit is legeltette, s mondta: eresszünk meg egy birkát. Így aztán a huszonöt, majd ötven birkából két év alatt kettő lett.

Ignác néhányszor megkérdezte, hogy minek, később már csak a menyétől félt iszonyatosan, aki előbb-utóbb kérni fogja a birkák árát. Úgy is lett: ikerablakokat akart volna a házra. P. - természetesen - nem kérdezte meg, hogy minek, de jól megjegyezte magának az esetet. Olyan jól, hogy tíz évvel később, amikor már a vagongyárban volt tűzoltóparancsnok (és állandóan elveszítette az egyenruháját, nem is értem, miért kellett folyton ilyen egyenruhás állásokba kényszeríteni, így aztán valóban nem juthatott előre a család), egy kevésbé józan pillanatában az éppen aktuális szeretőjére íratta a házat. Gondolom, ez volt a bosszú az

ikerablakokért. De az is lehet, hogy még mindig, 1960-ban sem tudta elképzelni, hogy minden nélkül maradhat.

Hogy az nem úgy van, hogy mindig van.

Bár igaz, hogy a van nagyon lassan tud csak elfogyni. A vannak egyszerűen ilyen a természete. Még akkor is olyan, mintha lenne, amikor régen nincs.

Apai nagyapámat, a boszniai hadszínteret megjárt P.-t nem nagyon ismertem. Bár egy időben egészen közel voltunk egymáshoz: a vagongyár-ból áthelyezték a bicikligyárba, ami az óvoda mellett volt. Úgyhogy minden reggel szinte ugyanazon a kapun mentünk be, csak az udvaron lévő téglafal választott el bennünket. Mert sok időt töltöttünk az udvaron. Én néha bementem rajzolni, egyéb óvodás foglalkozások alkalmával ügyeskedni, de P. csakis ott töltötte az idejét. Meg is kérdezték tőle a *Partizámmal* (ez volt a bicikligyár neve) szembeni kocsmában, hogyan is készülnek azok a jó kis bicajok, de nem tudta:

- Hát honnan tudjam - kérdezett vissza fölháborodva -, én még a gyárban nem voltam, csak az udvaron. Sétálgatok kicsit.

Igyekszem hát megérteni, hogyan is, miként is maradt itt 1936-ban, amikor lógott a háború, mint az eső lába, amikor foghatta volna a pénzt, és futhatott volna.

Akkor aztán nem kritizálnám finnyáskodva, ráhárítva minden felelősséget. És nem néznék ki az ablakon, a születésemtől ismert ablakon a születésemtől ismert utcára. Nem lennék, bizonytal.

Na, baszd meg!

És a fiam lenne?

Hát nagyon utálok a történelmet.

Az már ennyiből is kitetszik, hogy családjunkban a sorsot igen kevésé rendeljük alá az aktuálpolitikai helyzetnek.

De az is igaz, hogy a '48 körüli időszakról csakis ennek ellentéte mondható el: az aktuálpolitikai helyzet úgy tud beleszólni az egyén életébe, hogy örökre meghatározza: megcsonkítja, sebzetté, betegessé teszi. (Röviddel a Tájékoztató Iroda határozata után a pártszervezetekben megkezdődtek a viták a helyzet magyarázására és elfogadására... mivel Sztálin úgy gondolta, hogy Titót az „egészséges” erők belülről fogják megsemmisíteni, az UDBA - Állambiztonsági Igazgatóság - azt a feladatot kapta, hogy ezeket az „egészséges” erőket kíméletlenül akadályozza és irtsa ki. Túl sokat nem kellett tenni ahhoz, hogy bárki Goli otokra kerüljön. Még csak „egészségesnek” sem kellett lennie. A módszer mindenütt egyforma.)

P. tulajdonképpen igen szerencsés csillagzat alatt született. Gyerekkorában legfeljebb az akácfák csúfolódtak vele, ha fújt a szél, ő meg csendességre vágyott volna. De ezt még ki lehet bírni.

Egy-két háború állítólag minden itteni életbe belefér.

Goli otok?

Mégiscsak úgy viselkedett, mint egy forradalmár: az életével szemben volt az. Mintha az életére mondta volna: minnek.

A Blesic Mária után maradt két földdarab sorsáról van szó, pontosabban csak az egyikről. (A másiktól lett a telek, ahol fölnttem.) Egész pontosan sokkal több föld maradt, jó részét akkor adta el apám, amikor vissza kellett venni a szeretőre írott házat; a történetek mindig jóval bonyolultabbak. Tehát Blesic Mária, a nagyhangú kofa után P. többek között olyan földet is örökölt, amelyiknek egyik vége az erdőbe nyúlt, a másik pedig a Kisradanóvácot át- meg átszelő apró erceskék vájta mocsarak egyikének a végébe. Ettől aztán igen értékes területnek számított, különösen a hatvanas években, amikor a hétvégi házak építésének, a fácánvadászatoknak is elérkezett az ideje. P. el is adta, az árát pedig díszesen mulatta el: úgymint három asszonyt tartott. Csakhogy a földet nem lehetett átírni. Az új tulajdonos nem kapott engedélyt az építkezésre, mert nem volt nevén a föld. P. bólogatott, igyekezett, de nem sikerült megszabadulnia a földtől. Jól van, mondta, használok még két évig, aztán újra az enyém lesz. A megfáradt vevő beleegyezett.

P. azonban nem tudott belenyugodni abba, hogy neki még van eladható földje, s ne adja el, ne szabaduljon tőle. Újra eladta. Megkötötték a szerződést, de a földet csak nem lehetett átírni. Az újabb vevő nem jött vissza P.-hez, de nem is építkezett, nem történt a földdel semmi. Így aztán P. a makkhetesi kocsmában – ahol sok időt eltöltött –, a mocsárba nyúló részt bérbe adta a vályogverőknek. Azok verték a válykot, P. meg a kocsmában arról tartott előadást, hogy ettől az átkozott földtől képtelenség megszabadulni, csak hozza rá a rontást.

Kikaparják a sarat, nekem fizetnek érte, én meg itt fogok megdöglenni! Átkozott egy hely ez a Kisradanóvác, nem enged!

Belefulladok a homokjába, sarába.

Egyébként a szíve miatt fulladt meg és az ágyában. A földet apámék megörökölték 1987-ben, amikor P. meghalt. Odaadták a féltestvérüknek.

Az elmúlt évtizedben sokat gondoltam arra a könnyed, könnyelmű jól vanra. Úgy képzeltem, hogy a reggeli kávé és rum mellett összeülő családi tanács megállapítja: nem lesz ennek jó vége!

Spanyolországban polgárháború, Horthy is roszs irányba megy, Sztálin gyilkos, és itt is megalakult a kommunista párt. Adjunk el mindent, és menjünk! (Amerikába, Portugáliába, Argentínába.) És akkor hajóra száll az egész család, majd Texasban gazdálkodásba fog.

És nekem semmi gondom.

És valaki, aki helyettem születik, elmélázik kicsit, amikor 1999-ben a CNN bemutatja Stipant, akinek kisradanováci házára tévedésből ráhullott a bomba. *Hazaértem a földről, éppen a bablevest kanalaztam a kiskonyhában hátul, hát ez volt a szerencsém, mert a házból aztán semmi nem maradt!*

A szégyen és félelem, amelyben az ittmaradás ideje múlt, időnként oldódott. Nem olyan tökéletesen, mint a vörösbor a Cloroxban, de azért fehéredett a lélek.

Ilyen oldódás, amikor az óriási tömeg nem énekest vár, nem focimeccsre igyekszik, hanem meg kívánja dönteni a diktatúrát. Tizenegy év alatt többször.

1989. március 8-án is tömeg volt a fővárosban, egyetemisták tömege, jöttek a tankok, lőttek a rendőrök, meghalt egy fiú. Akkor kezdődött. És 1996 telén is komoly volt a helyzet, amikor sikerült megsemmisíttetni a helyhatósági választások meghamisított eredményeit. 1999 után nem tűnt úgy, hogy lehetséges volna bármiféle döntőgetés. És éppen ezért a következő évi választások előtti nyáron már nagyon úgy tűnt. Ez valamilyen effektus, olyan, mint amikor a fáradt gyereknek azt kell mondani, hogy el ne aludjon, és már horkol is.

2000 szeptemberében is ebben az effektusban volt a tömeg. Minden este máshová sétált. Meglátogatta a hatalom bátyáit: elhőmpölygött a televízió elé, a Szocialista Párt irodái alá. A nemzetközi utat, a korzót, a központot, mindent elzárt, betöltött a tömeg. A Rukovet szerkesztője a lámpaoszlopnak dőlve bámészkodott. Összesodrótunk, aztán szét. Dolgoztunk. Éltek a forradalmárok komoly életét. Sétánk végeztével a Beer & Co nevű sörözőben ittunk egy sört, aztán hazasétáltunk.

Azt, hogy forradalmárok voltunk, onnan tudom, hogy délután négy és öt között mindig telefonáltunk. Arról beszéltünk, bemenjünk-e. És mert előző este semmi nem történt, a diktatúra még mindig állt, lábaink nyoma nem ingatta meg csöppet sem, azt mondtuk: minek?

Rákérdeztünk (nem úgy, mint P., aki sohasem tette meg): minek?

Pénteken, amikor a tömeg már délelőtt tíz órakor összegyűlt, és fel sem oszlott, az autóbuszok minden irányból Belgrád felé indultak, a börtönből kiengedték az Otpor-Ellenállás vezetőit és az ellenzéki tanárokat, a korzón lévő párthelyiségek ablakaiból égő zászlók és iratok lobbantak az októberi estében, majd a tévé képernyőjére kiírták, hogy Szabad Rádió és Televízió, akkor már nem kérdeztük, hogy minek. Felmentünk a napilap szerkesztőségébe, igen sokan voltunk, székekre, szőnyegre telepedtünk, tévét néztünk, majd hazamentünk.

Ennyi volt a forradalom.

Másnap Pécsre utaztunk, és rettentően élveztük, hogy a határon nem kérték a kilépési illetéket. Mivel a Hivatalos Közlönyben a rendelet eltör-

lése még nem jelenhetett meg (arra csak két hónap múlva került sor), elmondhatom, hogy megismertem egy rendkívüli forradalmi intézkedést is.

És nem érdekel tovább az ügy, mert ettől a ponttól már vagy politizálni, vagy halni kell. Halni a szónak abban az értelmében, ahogyan például P. halt: lassan, folyamatosan, könnyörtelenül.

2000 októbere valóban jó érzés volt. Mint egy gyerekkori emlék, álom-emlék, amikor arra ébredtem, hogy az utcánk végén ott volt kicsi tengerem, valamelyik képeslapom kékje, oda igyekeztünk a barátaimmal az augusztusi hőségben, ami mégiscsak nagy butaság. De a talpamban még éreztem a kavicsokat, az orromban a rózsaszín műanyag szandál szagát, kezemben meg két almát.

Nem volt bennünk semmi igyekezet, múltattuk a nyári szünidő napjait. Műanyag szandálunkba kavicsokat raktunk, abban tipegtünk, akárha magas sarkúban, blúzunk alá két nyári almát tettünk, lenne mellünk: megyünk a strandra, kicsi tengerünk füves partjára, jöttök, fiúk?

Ez a hülye körbeharapdálta a bal mellemet, amíg bementem a kukoricásba pisilni! – és felmutatta a körberágott nyári almát. Mindenki elnémulva nézte kicsi tengerünket, döbbenten a mondat okozta édes borzongástól, amiről évekig azt hittük, kicsi tengerünk okozta. És igyekeztünk, amilyen gyakran csak lehetett, leutazni a Jadrán-tenger partjára.